

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

УДК 347.121.2

Система особистих немайнових прав, яка закріпилась в цивільному законодавстві, та її окремі елементи пов'язані з багатьма іншими галузями законодавства – конституційним, сімейним, трудовим, екологічним, адміністративним, кримінальним правом.

Насамперед розглянемо взаємозв'язки з **конституційним правом**, адже його можна визначити як базову галузь нормативно-ціннісної орієнтації, яка складається з ідей, принципів та норм. Їх складно структурувати аналогічно до інших галузей законодавства, оскільки сфера регулювання конституційного права спільна з іншими галузями[1;С.83]. Конституція України забезпечила особі здійснення нею своїх особистих немайнових прав. З самого початку свого виникнення вона взяла такий напрям. Закріплення в розділі 2 прав і свобод людини і громадянина є фактором визнання загальнолюдських цінностей основою державотворення[2]. Підтвердженням цьому є також приписи преамбули та розділу 1 Основного Закону. Так, у преамбулі Конституції пов'язується з піклуванням про «забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя». В ст.1 Конституції Україна визначається як «правова держава»(ст.1), а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю[3;Ст.3].

Система цивільних особистих немайнових прав безпосередньо пов'язана з конституційною через розділ II Основного Закону. Кожен первинний елемент такої системи, тобто норми, що закріплюють особисті немайнові права особи в цивільному законодавстві, пов'язані зі статтями цього розділу Конституції.

Так, ст.281 Цивільного кодексу України, яка носить назву «право на життя», відображає і розширює зміст ст.27 Конституції України, яка говорить, що «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Всі ці положення знаходять відображення в Цивільному кодексі, крім одного: він не передбачає прямо обов'язок держави захистити життя людини, а більшу увагу зосереджує на самозахисті. Це, на наш погляд, вірно, бо держава має втручатися в приватно-правові відносини лише тоді, коли без неї неможливо обійтись, або коли особисті немайнові відносини виходять за рамки приватності, чи порушення особистих немайнових прав носять суспільно-небезпечний характер.

Багато статей Конституції перекликаються з Цивільним кодексом. Так, ст.28 Основного Закону, як і ст.297 Цивільного кодексу України, закріплює право на повагу до гідності, щоправда ч.3 ст.28 Конституції України відповідає змісту ч.3 ст.281 Цивільного кодексу, яка наголошує на необхідності згоди людини на медичні, наукові та інші дослідження з нею. Далі ст. 29 Конституції, що говорить про право людини на свободу та особисту недоторканість, знаходить відображення

в ст.ст.288 та 289 Цивільного кодексу; ст.30 Конституції, яка гарантує недоторканість житла, перекликається зі ст.311 ЦКУ, що закріплює право на недоторканість житла; ст.31 КУ пов'язана зі ст.306 ЦКУ «Право на таємницю кореспонденції»; ст. 32 КУ – зі ст. 301 «Право на особисте життя та його таємницю»; ст.33 – зі статтями 313 та 310 ЦКУ, що закріплюють право на свободу пересування та право на місце проживання; ст.34 Конституції частково регламентує право на інформацію, зміст якого розширює ст.302 ЦКУ; ст.36 КУ тісно зв'язана зі ст.314 ЦКУ, яка закріплює право на свободу об'єднання; ст.39 КУ – зі ст.315 Кодексу, що регламентує право на мирні зібрання; ст. 50 КУ – зі ст.293 ЦКУ, яка говорить про право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; і нарешті, ст. 49 КУ, яка пише, що кожен має право на охорону здоров'я і медичну допомогу розширює свій зміст ст.283 та ст.284 ЦКУ [4].

Не знаходять своє відображення в Цивільному кодексі конституційні права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; на освіту. Звичайно ж, законодавство дозволяє особі захистити й непередбачені прямо права цивільно-правовими способами. Проте, на наш погляд, існує необхідність розширити ці конституційні права та детально висвітлити їх в цивільному законодавстві, врегулювати відносини приватно-правовим шляхом.

Тісно пов'язана сфера особистих немайнових прав цивільного законодавства та **сімейного**. Одним з основних немайнових прав фізичної особи являється право на сім'ю. Це право виражається в можливості обирати особу, з якою утворюватиметься сімейний союз, в можливості створювати сім'ю, обирати форми організації сімейного життя, в можливості жити в ній, здійснювати визначені сімейні права та обов'язки [5;С.89].

Право на сім'ю закріплене в ст. 291 Цивільного кодексу, яка вказує, що фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я має право на сім'ю і на підтримання зв'язків з членами своєї сім'ї та родичами. Вже сам порядок укладення шлюбу, інший порядок створення сім'ї регулює Сімейний кодекс України [6]. Фактично подібна картина в плані опіки та піклування: цивільне законодавство визначає право на опіку або піклування, а сімейне – регулює процес його здійснення.

Сімейний кодекс України присвячує три глави особистим немайновим правам: глава 6 «Особисті немайнові права та обов'язки подружжя» та глава 13 «Особисті немайнові права та обов'язки батьків та дітей», глава 21 «Особисті немайнові права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів», які містять деякі норми, щільно пов'язані з цивільним законом. Зокрема ст. 51 Сімейного кодексу закріплює право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності і переплітається зі ст. 300 Цивільного кодексу, що надає право на індивідуальність всім фізичним особам.

Існує прямий зв'язок між цими двома галузями і через особисте немайнове право на ім'я. ЦКУ регулює дане право в статтях 294-296, але деякі суттєві моменти доповнює СКУ. Так, ст.53 регулює важливі питання щодо прізвища чоловіка і дружини, про можливість його зміни; ст.ст.145-149 регулюють права на

ім'я дитини: визначення прізвища, ім'я, по батькові цієї дитини, а також зміну її прізвища та по батькові.

Також існує зв'язок між ними і в плані особистого немайнового права на місце проживання. В ст.310 ЦКУ закріплює це право, а також право на вільний вибір та зміну місця проживання. СКУ дещо ширше регулює дане право, яке стосується дитини: ст.ст.160-162 регулюють питання, пов'язані з правом батьків на визначення місця проживання дитини, зі спорами між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини, з правовими наслідками протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи при визначенні місця проживання малолітньої дитини.

Існує зв'язок цивільного права зі ст.56 СКУ, що закріплює право дружини та чоловіка на особисту свободу. Але на відміну від ст. 288 ЦКУ «Право на свободу», яка хоч і забороняє будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, ст. 56 «Право дружини та чоловіка на особисту свободу» також забороняє насильство, крім того вона закріплює право дружини та чоловіка на підтримання та припинення шлюбних відносин, на вибір місця свого проживання. Останнє пов'язане зі ст. 310 ЦКУ, яка також регулює право на вільний вибір місця проживання та його зміну.

Дослідники сімейного права стверджують, що в обсяг змісту права на свободу подружжя входять й інші правомочності. Вони вважають, що до прав подружжя на особисту свободу треба також віднести право на вибір професії та роду трудової діяльності [7,С.142]. На наш погляд, такі права не потребують свого закріплення в сімейному законодавстві, адже вони надаються ст. 312 «Право на вибір роду занять» всім фізичним особам, незалежно від сімейного стану та ставлення іншого з подружжя до цього, тому їх регламентації в сімейному законодавстві необхідності немає.

Існує зв'язок системи особистих немайнових прав і з **трудовим правом**. По-перше, Кодекс законів про працю України [8;С.848-877], як і Цивільний кодекс, передбачає відшкодування моральної шкоди. Ст. 237-1 КЗпП передбачає таке відшкодування власником або уповноваженим ним органом працівнику, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Думається, таке відшкодування може виплачуватись працівнику і в разі порушення його особистих немайнових прав, а якщо власник чи уповноважений ним орган відмовиться від нього, то можливе подання цивільного позову.

Ще існує зв'язок між окремими елементами системи. Так, ст.283 ЦКУ закріплює право фізичної особи на охорону її здоров'я, а ст. 123 КЗпП надає гарантії працівникам, які направляються на обстеження до медичного закладу; ст.290 ЦКУ регулює право на донорство, а ст.124 КЗпП надає для працівників-донорів гарантії; цивільне законодавство надає права особам, що створюють корисні моделі, винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції (в тому числі й особисті немайнові), а ст.126 КЗпП створює гарантії таким працівникам у плані заробітку, а також збереження за ними посади за місцем постійної роботи.

Пов'язані цивільні особисті немайнові права і з **екологічним правом**. Ст.293 Цивільного кодексу України закріплює право фізичної особи на безпечне для життя і здоров'я довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, право вимагати припинення незаконної діяльності, що призводить до забруднення, псування довкілля і т.д.

Екологічне законодавство розширює обсяг екологічних прав [9;Ст.9], внаслідок чого громадянин має право на: безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва та реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, та внесення пропозицій до державних та господарських органів, установ та організацій з цих питань; участь у розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; об'єднання у громадські природоохоронні формування; одержання інформації про стан середовища та вплив його на здоров'я; участь у проведенні громадської екологічної експертизи; одержання екологічної освіти; подання позовів про відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди внаслідок негативного впливу на навколишнє середовище і ін.

Таким чином, громадяни мають право на екологічну безпеку, яка в ст. 50 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» визначається як такий стан навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

В літературі зустрічається більш ширше розуміння екологічної безпеки: забезпечення гарантії запобігання значним екологічним катастрофам та аваріям завдяки сукупності дій, станів і процесів, що прямо чи опосередковано не призводять до цих подій; ступінь відповідності наявних чи уявних екологічних умов завданням збереження здоров'я населення і тривалого та стійкого соціально-економічного розвитку суспільства; комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують такий рівень екологічного балансу на нашій планеті в цілому та в її окремих регіонах [10;С.20].

Екологічна безпека визначається також як складова частина національної і транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за якого системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для їх життя та здоров'я навколишнє природне середовище, забезпечується регулювання екологічно небезпечної діяльності та запобігання погіршенню стану довкілля й настанню інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я особи [11;С.12].

Як бачимо, дане право підтримує зв'язок і з правом на життя та здоров'я, яке також входить в предмет регулювання цивільного права. З цим згодні і дослідники екологічного права, які визнають, що воно тісно пов'язане з правом громадян на життя і здоров'я, що свідчить про його чітку гуманістичну спря-

мованість, обумовлює особливу законодавчу гарантованість та має переважно немайновий характер [12;С.11].

Таким чином, ми з'ясували, що система особистих немайнових прав у цивільному законодавстві та її окремі елементи мають зовнішні взаємозв'язки з іншими галузями законодавства, які також регулюють особисті немайнові права. Проаналізовані нами зв'язки цивільного з конституційним, сімейним, трудовим, екологічним законодавствами дають нам можливість при здійсненні особистих немайнових прав користуватися всіма їх нормами, що дає змогу в повній мірі використати надані права.

Проте, крім цивільно-правових способів захисту особистих немайнових прав, існують й інші. Наприклад, ми можемо використати адміністративний чи кримінально-правовий захист даних прав. Тоді, як впливає з вищесказаного, досліджувана нами система має зв'язки із **адміністративним та кримінальним правами**, оскільки може співпрацювати з цими галузями особистих немайнових прав.

Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за деякі порушення проти особистих немайнових прав осіб [13;С.15-70]. В основному вони стосуються порушень права на здоров'я та права на екологічну безпеку осіб (Глави 5,7). Так, ст.42 даного Кодексу передбачає адміністративну відповідальність за порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, ст. 42-1 – за виробництво, заготівлю, реалізацію сільськогосподарської продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації, ст.42-2 – за заготівлю, переробку чи збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції, ст.42-3 – за виробництво, зберігання, транспортування чи реалізацію продуктів харчування чи продовольчої сировини, забруднених мікроорганізмами та іншими біологічними агентами понад гранично допустимі рівні. Перелічені порушення можуть зашкодити життю і здоров'ю фізичних осіб, тому вони порушують особисті немайнові права на життя та здоров'я. Така ж характеристика частково стосується й інших адміністративних правопорушень: незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів чи психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (Ст.44); ухилення від обстеження і профілактичного лікування осіб, хворих на венеричну хворобу (Ст.45); порушення встановленого порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові, її компонентів і препаратів (Ст.45-1); умисне приховування джерела зараження венеричною хворобою (Ст.46); порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення (Ст.46-1), оскільки такі діяння спричиняють загрозу для життя і здоров'я людей. Існує зв'язок нашої системи прав і з главою 7 даного Кодексу, яка передбачає відповідальність за порушення в галузі охорони природи, правда, менш тісний, оскільки дані порушення рідше можуть спричинити шкоду особистому немайновому праву фізичної особи, а саме на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

За порушення особистих немайнових прав може в певних випадках наступати й кримінальна відповідальність. Зважаючи на це, система даних прав

цивільного права має зв'язки із кримінальним правом. Розділи II-V Особливої частини Кримінального кодексу України передбачають кримінальну відповідальність фізичних осіб за порушення особистих немайнових прав [14]. Другий розділ, а саме статті 115-130 Кримінального кодексу тісно пов'язані з інститутом цивільного права – особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи, передбачають кримінальну відповідальність осіб за вчинення злочинів проти життя та здоров'я людей, а саме за: вбивства; доведення до самогубства; тілесні ушкодження; побої і мордування; катування; погроза вбивством; зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби. Також вони передбачають відповідальність за злочини в сфері саме «охорони здоров'я», яке являє собою систему соціально-економічних та медичних заходів, спрямованих на збереження і підвищення рівня здоров'я кожної людини і населення в цілому [15;С.9]. Зокрема, люди повинні відповідати за: неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту чи іншої невиліковної інфекційної хвороби людини; розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту чи іншої невиліковної хвороби; зараження венеричною хворобою; незаконне проведення абортів; залишення в небезпеці; ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей; незаконна лікувальна діяльність; ненадання допомоги хворому медичним працівником; неналежне використання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником; порушення прав пацієнта; незаконне проведення дослідів над людиною; порушення встановленого законом порядку трансплантації органів чи тканин людини; насильницьке донорство; незаконне розголошення лікарської таємниці [14;Ст.ст.311-145].

Злочини проти свободи людини, її честі й гідності передбачаються розділами III-IV Особливої частини. Сюди відносяться злочини проти статевої свободи й недоторканості; незаконне позбавлення волі чи викрадення людини; захоплення заручників; підміна дитини; торгівля людьми; експлуатація дітей; незаконне поміщення в психіатричний заклад (Ст.ст.146-156). Розділ V передбачає відповідальність за злочини проти деяких інших особистих немайнових прав, які закріплює цивільне законодавство: порушення недоторканості житла (Ст.162); порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (Ст.163); злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (Ст.166); зловживання опікунськими правами (Ст.167) та деякі інші.

Отже, кримінальне право передбачає відповідальність за порушення проти особистих немайнових прав громадян, але тільки тоді, коли вони містять ознаки злочину. Проте навіть коли порушник буде нести кримінальну відповідальність, це не означає, що потерпілий не може здійснювати захист свого порушеного немайнового права в цивільно-правовому порядку.

1. *Гражданское право. В 2 томах. Том 1: Учебник. / Ем В.С., Зенин Е.А., Коваленко Н.Н. и др. / Под ред. Е.А.Суханова. – М.: Бек, 1998. – 816с.*

2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. – Х.: Олант, 2002. – 48с.
3. Бородин І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації // *Право України*. – 2001, № 12. – С.32-34.
4. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003р. – К.: Істина, 2003. – 368с.
5. Калітенко О.М. Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна: Дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2001. – 174с.
6. Сімейний кодекс України: Офіц. видання. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 184с.
7. Сімейне право України: Підручник / За ред. Ю.С.Червоного. – К.: Істина, 2004. – 400с.
8. Кодекс законів про працю України / Основні чинні кодекси і закони України / Уклад. Ю.П.Слісоченко. – 2-ге вид. – К.: Махаон, 2003. – С.848-877.
9. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року // *Відомості Верховної Ради України*. – 1991. - № 41. – Ст.546.
10. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь-справочник. – М., 1992. - 20с.
11. Андрейцев В. Право екологічної безпеки: проблеми формування об'єктного складу // *Право України*. – 2001, № 10. – С.12 – 16.
12. Андрейцев В. Право громадян на екологічну безпеку: проблеми конституційно-правового забезпечення // *Право України*. – 2001, № 4. – С.11 – 14.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення. / Основні чинні кодекси і закони України. - С.15-70.
14. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року: Офіційний текст. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240с.
15. Глушков В.А. Ответственность за преступление в области здравоохранения. – Киев: «Вища школа». - 1987г. – 168с.

Федюк Л.В. Зовнішні зв'язки особистих немайнових прав

У статті проаналізовано зв'язки особистих немайнових прав, які закріплені в Цивільному кодексі України з іншими галузями законодавства. Ці права пов'язані з конституційним, сімейним, трудовим, екологічним, адміністративним та кримінальним правом.

Ключові слова: особисті немайнові права, зовнішні зв'язки.

Федюк Л.В. Внешние связи личных неимущественных прав

В статье проанализированы связи личных неимущественных прав, которые закреплены в Гражданском кодексе Украины с другими отраслями законодательства. Эти права связаны с конституционным, семейным, трудовым, экологическим, административным и уголовным правом.

Ключевые слова: личные неимущественные права, внешние связи.

Fedyuk L.V. External copulas of the personal unproperty rights

The article analyzes the relationship personal unproperty rights that are enshrined in the Civil Code of Ukraine with other branches of law. These rights are associated with constitutional, family, labor, environmental, administrative and criminal law.

Keywords: personal unproperty rights, external relations.